

לעשות רצונך

ברכת האילנות

א. היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות לא יברך עוד (ש"ע סימן רכ"ו א').

ב. ביאור הברכה הוא שנותן שבח והוראה להשי"ת שברא בשביל האדם אפילו דברים שאין בהם הכרחיות לחיי האדם, כמו פרי אילנות, ולכן אין מברכים ברכה זו על זרעים וירקות דאלו הם כהכרחיות ולא כן הפירות.

ג. מאד יתעצם בכוונתו בברכה זו שהיא לתיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים בזמן הזה ויבקש עליהם רחמים (מורה באצבע קצט).

ד. אם ימי ניסן הוא בדווקא - הברכ"י כתב דברכה זו על דרך האמת שייכא דוקא לימי ניסן, וכ"כ בחסד לאלפים דיש להקפיד שיהא בניסן דוקא וגם יום א' דר"ח אייר שהוא ל' ניסן ג"כ נכלל בניסן. אבל יש שכתבו דבימי ניסן לאו דוקא אלא ה"ה בחודש אחר שרואה אילנות מלבליים, וכ"כ המח"ש והערוך השלחן, וכן החת"ס בהגהות ש"ע סי' רכ"ו, ומדכתוב ביומי ניסן ולא בחודש ניסן משמע דהוא לאו דוקא, וכפי שקיבל ממורו זצ"ל שאפשר לברך ברכת האילנות כל זמן שנמשך ימי חודש ניסן דתקופה לתוך חודש אייר, כגון אם חל תקופת ניסן כ' ניסן אז יש זמן לברך עד כ' אייר.

ה. אינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות לא יברך עוד, אא"כ יש עוד פרחים, ולהחיי אדם (ס"ג ב') גם כשכבר גדלו הפירות כל זמן שאין ראויין עדיין לאכילה יברך.

ו. ישנם מקומות בעולם שהלבלוב הוא בתחילת החורף כגון אוסטרליה ודרום אפריקה, יברכו בחודש תשרי, ומי שבירך כאן בחודש ניסן לא יברך שוב כשהולך לאותן המקומות בתשרי (להורות נתן ה' ז') אבל אם בירך ברכת האילנות בדרום אפריקה בתשרי, ועלה לארץ ישראל י"א דיברך שוב בא"י בניסן, והטעם כי ארץ ישראל זה עיקר העולם והכל הולך אחר ארץ ישראל (הגר"ח"ק, ווי העמודים ט"ז א'). ולהגרמ"ש לא יברך שוב אלא אם בא כאן להשתקע (הגר"מ שטרנבוך, במעשה חמד עמוד ש"ד).

ז. כתב הא"ר בשם סדר ברכות, דהנזהר בברכה זו עליו נאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ויתן לך כו'.

ח. המדקדקים מקפידים שיהיו שתי אילנות, ויוצאים לשדה לברך (מורה באצבע קצ"ח), אבל אינם צריכים להיות שני מינים, אלא כיון שיש שתי אילנות אפילו הם מין אחד, ומוציאין פרח מברך, וכן משמע מלשון הגמרא דקאמר וחזי איילי דקא מלבלי, ומיעוט רבים שנים, ומיהו לכתחלה יש לחזור על מקום שיש בו ריבוי אילנות ועשבים ולברך שם כדי להעלות על ידי ברכתו ניצוצי קדושה מכל מה שיש שם (כה"ח רכ"ו ב'), ומדינא יכול לברך על ראית אילן אחד בלבד (בצל החכמה ו' ל"ו ד').

ט. אם לא בירך ברכת האילנות בראיה הראשונה, יברך כשרואם שנית (מ"ב רכ"ו ה'), וכן ברואה את הים הגדול מסתבר שאם לא בירך בראיה ראשונה מברך בראיה שניה אף שלא עברו שלושים יום בין ראיה ראשונה לשניה (הליכות שלמה), וכוונתו לכאורה שעכ"פ קודם לכן עברו ל' יום. [ודלא כהמחצית השקל, שאם לא בירך בראיה ראשונה שוב לא יברך עוד (שעה"צ שם ג)]

י. יש נמנעים מלברך ברכה זו בשבת, שמא יטלטל האילנות או יתלוש (מועד לכל חי א' ח') ולדברי המקובלים י"ל דיש בזה איסור בורר, שעל ידי ברכה זו מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח וכן עמא דבר (כף החיים, רכ"ו ד'), מאידך האדר"ת הידר לברכה בשבת, כדי להשלים מאה ברכות (נפש דוד עמוד קכ"ח) וכן הקהילות יעקב (שער העין עמוד ת"ז), וכן כ' הגר"ח"פ בספרו (לב חיים ח"ב סי' מ"ד) שהוא מותר גמור, ממ"ש בש"ע של"ו דהדס מחובר מותר להריח בו אבל דבר הראוי לאכילה אסור להריח במחובר שמא יקוץ אותו לאוכלו ולכן ברכת האילנות דאינו נוגע או מריח בהם מותר, ועוד הביא ראיה מבראשית רבה כ"ט ב' דאפילו בשבת מותר לברך שהחיינו על ראית הפרי. ולכן אם חל ל' ניסן בשבת ועדיין לא בירך ברכה זו יברכנה בשבת, וכן אם נזדמן לו לראות בשבת ובאמצע השבוע לא יהיה לו הזדמנות קלה למצוא אילנות מלבליים יוכל לברך לכתחילה גם בשבת.

יא. על אילנות בתוך שני ערלה - בגליון רעק"א סי' רכ"ו נסתפק כיון דאסור בהנאה, ואיך יאמר ליהנות בהם, ואכן בדברי מלכיאל ח"ג סי' ב' החמיר בדבר, [אולם בשו"ת דובב מישרים ח"ג סי' ה' מתיר לברך, משום

דהברכה על כללות האילנות. ומביא לזה דמות ראייה מהמשנה במעשר שני ה' ח' דנהגו לציין קברים ומקומות טומאה שלא יכשלו בהם הכהנים וכן ציינו גם כן פירות ערלה ורבעי ודעת רשב"ג דיש לציין פירות רק בשביעית שאז הפירות הפקר והנוטלם זוכה בהם כדן וצריך למנוע ממנו שלא יכשל באכילת ערלה ורבעי אך בשנה רגילה שהפירות אינם הפקר והנוטלן גזלן א"צ לצייןם ויאכלו פירות האסורים דהלעיטהו לרשע וימות' וא"צ להצילו מאיסור אכילה דערלה ורבעי, והעיר הדובב מישרים דאם כהצד שכ' רעק"א דאסור לברך על פירות ערלה הרי היה צריך לצייןם אף בשאר שנים כדי שידעו שהאילן ערלה ולא יברכו עליו ברכת האילנות לבטלה עכ"ד, והגאון הגרשז"א התפעל מאוד כי שמע וראה בשעת מעשה כשנשאל הגאון מצ"ביני שאלה זו והגיב על אתר, וראה כמה שליטתו רחבה ומקיפה במכמני הש"ס (ישורון ט"ו עמוד ק"א).

אמנם בספר בצילו חמדתי לתלמידו הג"ר יהודה רבינוביץ ע' מ"ט דבסוף ימיו הביע רבנו את רגשי לבו הטהור ואמר; שאיננו חוזר מכל פסקי ההלכה שבספרו דובב מישרים רק מראיה זו, - כי אם רעק"א מסתפק, אזי עם ראייה כזו אין מפריכים ספק של רע"א ז"ל.

יב. על אילנות המורכבים, בהתעוררות תשובה ח"ג נ"ט ב' מצדד להחמיר, ויש לדון לענין אילן שניטע מגרעין של אילן המורכב (ובהליכות שלמה תפלה פכ"ג סי"ח לענין ברכת שהחינו דאף אם אין לברכה על פרי של אילן המורכב מ"מ על פרי של אילן כזה שפיר מברכין).

יג. על אילני סרק אין לברך (כה"ח רכ"ו י"א), ובדיעבד שבירך לא יחזור לברך, א) כי בס' מור וקציעה סי' רכ"ה נוטה לברך גם על אילן סרק, אע"פ שלרוב הפוסקים אינו כן, ב) דברכה זו ברכת שבח, וכיון שנתן הודאה עליהם לא צריך לברך עוד, וגם אם לא ראה כלל רק אמרו לו מאילנות היפים דמלבלי ובירך בברכה זו יתכן דלא צריך לברך שוב, דתנאי זה של הראיה לא מבואר בשו"ע אם מעכב ועדין צלע"ק (שבט הלוי חלק ו סימן נג), (וצ"ע דהא מפורש שיברך כשרואה הלבוב, ואם נתעכב עד שגדלו הפירות לא יברך).

יד. לענין קטן שהגדיל בחודש ניסן - להסוברים דיברך ברכת הלבנה מיד בתחלת זמנה ולא ימתין, א"כ ה"ה בזה.

טו. נוסח הברכה בשו"ע שלא חיסר בעולמו "כלום" דכן הנוסח בטור שו"ע ורמב"ם ובקיצש"ע סי' ס' ובסידור הרב, ובסידור רבי יעקב עמדין [דלא כמו שנדפס בהרבה סידורים שלא חיסר בעולמו דבר], שאין לזה מקור (רק בספר האשכול) (מבית לוי). וכן התירעם על כך בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' ט"ו שאין לשנות נוסח המסודר מקדושי עליון חכמי התלמוד ומוסכם בכל הפוסקים, ולא נתיר את הרצועה ביד כל אדם לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות מפני דקדוק הלשון וכו' עיי"ש.

טז. נשים מברכות ברכת האילנות בשם ומלכות ואינה נחשבת למצוה שהזמן גרמא, אבל אין להן לצאת במקלות עם, שכל כבודה בת מלך פנימה (מעשה חמד פ"ד ג').

יז. הרואה אילנות המוציאים פרחים דרך משקפת שנראים דרכה דברים רחוקים כאילו הם קרובים מחמת זכויות מגדלת שבה אם רואה אותם היטב מברך ברכת האילנות ומכל מקום נכון שיעמוד במקום קרוב באופן שיכול לראותם גם בלא המשקפת (עיי' בצל החכמה ח"ב ט"ז). אבל הגרשז"א (הליכות שלמה ניסן א' הערה מ"ו) דצ"ע אם משקפת מיקרי ראייה לכל דיני תורה הצריכים ראייה, שהיא ראייה בלתי טבעית, וכן נראה מהאור החיים בפ' ואתחנן על הפסוק וראה בעיניך, שע"י משקפת לא הוי ראייה. ואע"פ שיש סברא לומר דאם משקפיים שמשפר את הראייה הוי ראייה כ"ש משקפת שהוא רק מקרב, מ"מ סברת הגרשז"א היא שאינה ראייה טבעית, כלומר דמשקפיים משפר הראייה לראות כאדם רגיל, משא"כ משקפת שיכול לראות בה למרחק שאדם רגיל אינו יכול לראות, וזה לא נחשב ראייה.

יח. הרואה אילנות המוציאים פרחים דרך מראה ראי לא יברך ברכת האילנות, וזן בזה בהלכות קטנות ח"ב פ"ג לענין עדות והוכיח מדיני קידוש החודש דעדים שראו הלבנה בעששית אינה נחשבת ראייה, ועיין בברכי יוסף ח"מ ל"ה י"א שדן בזה, ואינו דמי למשקפיים שמסתכל בדבר עצמו מתוך זכויות, משא"כ במראה שאינו מסתכל בדבר כלל, רק כל הסתכלותו הוא במראה.

יט. ברכת האילנות בלילה - מותר לברך ברכת האילנות בלילה כל שרואה את האילנות בין כשרואה אותם על ידי סיוע של אור אחר כגון אור החשמל ובין כשרואה אותם בלא סיוע של אור אחר.

מעשה בחולה ל"ע שהיה רתוק למיטתו במחלקה ב"מעייני הישועה ולא היה באפשרותו לצאת ולברך ברכת האילנות, רצו ידידיו לשמחו ושקלו לתלוש ענף עץ ובו לבלוב האילן ונסתפקו האם אפשר לברך ע"ז ובאופן שאין בכריתת הענף משום בל תשחית וכגון לצורך וכד' בפשטות אי אפשר לברך על זה דלא עדיף מאילן סרק, אמנם יש עצה אחרת מובחרת להביא עציץ שגדל בו עץ שלם, וכן כתב בקובץ מבית לוי שאפשר לברך אפ"ל בעציץ שאינו נקוב (עלי מים, מונק עמוד ק"ל).